

УДК 342.8.01(477)

DOI: <https://doi.org/10.32886/instzak.2021.02.13>

Саркісян Ваге Мартікович,
аспірант кафедри державно-правових
дисциплін Луганського державного
університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка
ORCID 0000-0002-7868-9173
vage3003@gmail.com

ФІЛОСОФСЬКИЙ ТА СОЦІАЛЬНИЙ ПІДХОДИ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИХ ЗАСАД ГРОМАДСЬКОГО КОНТРОЛЮ ЗА ВИБОРАМИ

Анотація

Завданням сучасної української юридичної науки є комплексне обґрунтування нормативного підходу, за якого громадянське суспільство буде активною та рушійною силою, яка має достатні правові умови та засоби для здійснення ефективного громадського контролю за виборами в Україні. Аналіз наукових позицій щодо дослідження громадського контролю загалом та конституційно-правових засад громадського контролю за виборами зокрема дозволяє, серед іншого, виокремити філософський та соціальний підходи. Зазначені підходи формувалися протягом тривалого проміжку часу крізь призму різних світоглядних парадигм.

Метою статті є аналіз філософського та соціального підходів до дослідження конституційно-правових засад громадського контролю за виборами.

Наукова новизна полягає в аналізі наукових праць філософів-класиків та сучасних вчених щодо розкриття питання конституційно-правових засад громадського контролю за виборами крізь призму філософського та соціального підходів.

Висновки. Питання конституційно-правових засад громадського контролю за виборами отримало досить ґрунтовне вивчення крізь призму філософського та соціального підходів. В основі філософського підходу до дослідження конституційно-правових засад громадського контролю за виборами лежить прагнення щодо глибинного осмислення цього виду діяльності шляхом розкриття сенсу, встановлення цінності та визначення місця і ролі громадського контролю за виборами в системі демократичного правління при проведенні виборів. Соціальний теоретичний підхід до дослідження конституційно-правових засад громадського контролю за виборами ґрунтується на здатності громадянського суспільства виступати тією силою, яка спроможна зорганізуватися для громадського контролю за виборами та у випадку необхідності протистояти різного роду перешкодам і викликам під час його здійснення.

Ключові слова: філософський підхід, соціальний підхід, конституційно-правові засади, громадський контроль, вибори.

Sarkisyan Vage M.,
postgraduate student of the department of state-legal
disciplines of the Lugansk state university
of internal affairs named after E. O. Didorenko
ORCID 0000-0002-7868-9173
vage3003@gmail.com

PHILOSOPHICAL AND SOCIAL APPROACHES TO THE STUDY OF THE CONSTITUTIONAL AND LEGAL FOUNDATIONS OF PUBLIC ELECTION CONTROL

Abstract

Public scrutiny of elections clearly demonstrates that their proper conduct is a guarantee of free, fair and democratic elections, as public scrutiny of elections prevents and exposes abuses and violations during the preparation and conduct of elections, including through the involvement of voters.

The aim of the article is to study the philosophical and social approaches to the study of the constitutional and legal foundations of public election control.

The task of modern Ukrainian legal science is a comprehensive justification of the normative approach, in which civil society will be an active and driving force that has sufficient legal conditions and means to exercise effective public control over elections in Ukraine. The analysis of scientific positions on the study of public control in general, and the constitutional and legal foundations of public control over elections in particular, allows us to distinguish, among other things, philosophical and social approaches. These approaches were formed over a long period of time through the prism of different worldview paradigms.

The scientific novelty lies in the analysis of scientific works of classical philosophers and modern scientists on the disclosure of the constitutional and legal foundations of public control over elections through the prism of philosophical and social approaches.

Conclusions. *The issue of constitutional and legal foundations of public control over elections has been thoroughly studied through the prism of philosophical and social approaches. At the heart of the philosophical approach to the study of the constitutional and legal foundations of public election control is the desire to deeply understand this type of activity by revealing the meaning, establishing value and determining the place and role of public election control in democratic governance. The social theoretical approach to the study of the constitutional and legal foundations of public election control is based on the ability of civil society to act as a force capable of organizing for public election control and, if necessary, to face various obstacles and challenges.*

Key words: *philosophical approach, social approach, constitutional and legal principles, public control, elections.*

Постановка проблеми. Громадський контроль за виборами наочно засвідчив, що його належне здійснення є запорукою проведення вільних, чесних та демократичних виборів, оскільки громадський контроль за виборами запобігає та викриває зловживання й порушення під час підготовки та проведення виборів, у тому числі й за рахунок долучення до його здійснення виборців. У контексті реформи децентралізації в Україні особливо значення набуває контроль за виборами посадових осіб та в органи місцевого самоврядування [1; 2]. Відтак слід погодитися з думкою зарубіжного вченого Д. Реута, який звертає увагу, що «мета громадського контролю у виборчому процесі полягає в забезпеченні реалізації виборчих прав громадян, формуванні усвідомленого волевиявлення виборців на основі свободи вибору, законності, відкритості, гласності та достовірності процедур підбиття підсумків виборів, запобігання порушень законодавства та прав учасників виборчого процесу, оцінці ефективності роботи системи виборчих комісій і органів державної влади» [3, с. 150].

У контексті визначення теоретичних підходів до дослідження конституційно-правових засад громадського контролю за виборами справедливим є твердження української вченої Т. Наливайко, що «під час визна-

чення і наукового обґрунтування засад концептуальних напрямів реформування українського суспільства одним із найважливіших практичних і теоретичних завдань науки є актуалізація суспільного призначення контролю як важливого чинника вдосконалення суспільних відносин» [4, с. 8].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання дослідження філософського та соціального підходів до дослідження конституційно-правових засад громадського контролю за виборами знайшло своє відбиття в працях таких філософів класиків, як Дж. Актон [5], Ф. Гайек [6], Т. Гоббс [7], Р. Даль [8], А. Есмен [9], Р. Ієрінг [10], Дж. Локк [11], Дж. Мілль [12], Ш. Монтеск'є [13], Платон [14], К. Попер [15], Дж. Сорос [16], Ж.-Ж. Руссо [17], А. де Токвіль [18], Р. Циппеліус [19]. Актуальними є дослідження проблематики таких сучасних вчених, як: Н. Камінська [20; 21], Т. Наливайко [4], В. Нестерович [22; 23], Д. Реут [3], В. Федоренко [24], І. Мищак [29] та ін. Водночас, попри наявні наукові праці вказаних учених, аналіз наукових праць філософів-класиків та сучасних вчених щодо розкриття питання конституційно-правових засад громадського контролю за виборами крізь призму філософського та соціального підходів так і не знайшов свого належного висвітлення у вітчизняній юридичній науці.

Метою статті є аналіз філософського та соціального підходів до дослідження конституційно-правових засад громадського контролю за виборами.

Виклад основного матеріалу. Завданням сучасної української юридичної науки є комплексне обґрунтування нормативного підходу, за якого громадянське суспільство буде активною та рушійною силою, яка має достатні правові умови та засоби для здійснення ефективного громадського контролю за виборами в Україні. Аналіз наукових позицій щодо дослідження громадського контролю загалом та конституційно-правових засад громадського контролю за виборами зокрема дозволяє, серед іншого, виокремити філософський та соціальний підходи. Зазначені підходи формувалися протягом тривалого проміжку часу крізь призму різних світоглядних парадигм.

В основі філософського підходу до дослідження конституційно-правових засад громадського контролю за виборами лежить прагнення до глибинного осмислення цього виду діяльності шляхом розкриття сенсу, встановлення цінності та визначення місця і ролі громадського контролю за виборами в системі демократичного правління при проведенні виборів. У філософському контексті категорія «громадський контроль за виборами» постає як феномен, якому властиві власні сутнісні риси, реальний зміст яких знаходиться під впливом як зовнішніх, так і внутрішніх чинників. Відправною точкою у філософському підході до дослідження конституційно-правових засад громадського контролю за виборами є осмислення й обґрунтування того факту, що кожен суб'єкт, передусім той, який має владу, повинен обов'язково перебувати під зовнішнім та незалежним контролем, особливо під час передачі влади у демократичний спосіб.

Необхідність громадського контролю за виборами з точки зору філософського підходу обумовлена двома основними чинниками. По-перше, людина не ідеальна, часто егоїстична, схильна до помилок, а для того, щоб рухатися у правильному напрямі, потребує певного зовнішнього контролю. Як влучно висловився з цього приводу англійський філософ Томас Гоббс, «невігластво і здатність помилятися, притаманні загалом усім людям» [7, с. 383]. По-друге, безконтрольна

влада має пагубний вплив на її носія, руйнує його з середини та спокушає зберігати наявну владу якомога довше, навіть попри наявні обмеження у вигляді неможливості виграти чесно та демократично поточні вибори. Чим більшою владою володіє людина та чим меншим за нею буде дієвий контроль, тим більш пагубний вплив буде мати людина від наявної у неї влади. Англійський історик Джон Актон у цьому контексті слушно підкреслює, що «влада розбещує, а абсолютна влада розбещує абсолютно». Джон Актон обґрунтував зазначену позицію тим, що «володіння необмеженою владою роз'їдає совість, робить жорстокими серця та позбавляє здатності чітко мислити» [5, с. 12].

На неприпустимість безконтрольності будь-якої влади звертав увагу також і французький вчений Алексіс де Токвіль, який у XIX ст. мав безпосередню можливість порівняти утвердження принципів народовладдя в країнах Європи та США, у тому числі й наживо. Так, А. де Токвіль зазначив, що «всевладдя саме по собі погане й небезпечне. Воно не під силу жодній людині. [...] На землі немає такої влади, якою б шанованою вона не була і яким би священним правом володіла, якій можна було б дозволити діяти без будь-якого контролю або наказувати, не зустрічаючи жодного опору» [18, с. 198].

Філософ Карл Поппер розглядав громадський контроль як важливу основу відкритого суспільства з точки зору моральних цінностей. К. Поппер зазначав, що «мораль держави (якщо така взагалі існує), як правило, значно нижче моралі середнього громадянина, так що набагато бажаніше, щоб громадяни контролювали державу, а не навпаки. Нам необхідно і ми хочемо зробити моральною політику, а не політизувати мораль». Також К. Поппер додає, що здійснення контролю за владою лежить в основі людської природи. Зокрема, Вчений зауважує, що «поки люди залишаються людьми, не може бути абсолютної і необмеженої політичної влади» [15, с. 152, 162].

Отже, для того, щоб влада не мала абсолютного характеру, її треба належним чином обмежити, контролювати й забезпечити її постійний транзит шляхом проведення вільних, справедливих та демократичних виборів. Доречно у цьому разі навести думку давньогрецького мислителя Платона, який

влучно підмітив: «якби держава складалася з одних тільки хороших людей, усі б, мабуть, оспорювали один в одного можливість усунути від правління, як тепер оскаржують владу» [14, с. 128].

Проїшло багато століть, але зазначена думка не втратила актуальності та доречності. На підставі зазначеного твердження Платона слід зауважити, що першим, хто повинен контролювати владу та її змінність у демократичний спосіб, має бути народ, який ще за часів давньогрецької демократії утвердився як джерело влади, що її формує, а отже – і контролює. Пасивність та інертність народу щодо контролю влади та її передачі у демократичний спосіб дуже часто призводить до тиранії та деспотії, наслідком чого є позбавлення народу права бути єдиним джерелом влади в державі та його повне підкорення волі однієї особи або групи осіб, які захопили владу в свої руки та не хочуть її віддавати.

Античні цінності народовладдя у частині здійснення контролю з боку суспільства за владою та її демократичним формуванням знайшли своє продовження й додаткове обґрунтування в епоху Просвітництва. Французький мислитель Жан-Жак Руссо при розгляді демократичного представницького правління стверджує, що попри усі його переваги та чесноти, у реальному житті представницьке правління завжди натикається на низку проблем, у тому числі й на проблему контролю за владою та її демократичним формуванням. З цього приводу Ж.-Ж. Руссо іронізує: «Якби існував народ, що складається з богів, то він управляв би собою демократично. Але Правління настільки досконале не підходить людям» [17, с. 256]. Отже, на продовження думки Ж.-Ж. Руссо слід констатувати, що наявність громадського контролю за виборами є необхідним доповненням демократичного представницького правління, яке засноване на змінності влади.

Погляди щодо невідворотності взаємодії прямої та представницької демократії як складника одного цілого чітко простежуються у доробку англійського філософа Джона Стюарта Мілля. Зокрема, Дж. Мілля вважав, що «ідеально кращий образ народного правління буде таким, в якому верховна влада, чи право державного контролю, належить всьому суспільству, в якому, крім того, кожен громадянин не лише має голос в управлін-

ні, але може ще, хоч із часом, брати участь у дійсному управлінні країни, особисто займаючи різні громадські посади, місцеві або державні» [12, с. 38]. Отже, участь громадян у громадському контролі за виборами є однією з форм участі в демократичному правлінні, яка є не менш важливою, ніж перебування громадян на певних державних посадах.

Французький мислитель Шарль Луї де Монтеск'є звертає увагу, що народний контроль за владою лежить в основі демократичної природи правління, де висувуються зовсім різні критерії до представників влади та громадян, які її контролюють. Монтеск'є зазначає, що «народ, який володіє верховною владою, повинен робити сам все, що він в змозі добре виконати, а те, чого він не може виконати, він повинен робити за посередництвом своїх уповноважених» [13, с. 18]. Свою думку Монтеск'є пояснює тим, що «більшість громадян цілком здатна бути виборцями, але не має всіх потрібних якостей для того, щоб бути обраними, народ здатний контролювати діяльність інших осіб, але нездатний вести справи сам» [13, с. 19].

Саме дихотомія виборців та виборних осіб, із наділенням їх різними якостями та функціями, становить стрижень справжньої демократії, в якій проведення вільних та чесних виборів захищене волею самого народу, у тому числі й у випадку посягання з боку окремих осіб, насамперед тих, які перебувають у владі, на право народу самому визначати, хто у країні буде представницькою владою. Зазначене твердження підтверджується також і досвідом проведення виборів у різних країнах, який наочно засвідчив, що справжнє народне волевиявлення виявляється не лише тоді, коли виборці голосують на виборах, але й також, коли контролюють, щоб вибори пройшли вільно, справедливо та демократично.

Філософські погляди англійського мислителя Дж. Локка у контексті конституційно-правових засад громадського контролю за виборами змушують звернути увагу на те, що в основні здійснення народовладдя лежить право більшості на прийняття рішень у державі та суспільстві. Саме більшість досить часто вирішує за результатами виборів, особливо при застосуванні мажоритарної виборчої системи, хто з кандидатів займе ту чи іншу виборну посаду в державі. На користь

цього твердження Дж. Локк наводить два аргументи. По-перше, «коли якийсь число людей таким чином погодилося створити суспільство або державу, то вони тим самим уже об'єднані та складають єдиний політичний організм, в якому більшість має право діяти і вирішувати за інших». По-друге, «дія більшості вважається дією цілого і, зрозуміло, визначає силу цілого...» [11, с. 317–318].

Принцип більшості у демократичному правлінні у жодному разі не треба ідеалізувати, оскільки неконтрольована більшість практично завжди прагне монополізувати владу та шляхи її набуття, у тому числі й у демократичний спосіб. Німецький вчений Рудольф Ієрінг справедливо зауважує: «Досвід свідчить, що державна влада далеко не завжди служить для загальної користі всього населення, але не рідко для одного окремого могутнього класу» [10, с. 134]. На необхідність обмеження влади більшості звертає увагу й американський вчений Роберт Даль, який вказує, що «власні інтереси турбують нас більше, ніж чужі. Внаслідок цього багато хто з нас може відчувати сильну спокусу закріпити цей принцип та думати в першу чергу про себе і про тих, з ким ми найміцніше пов'язані» [8, с. 67].

У контексті необхідності здійснення громадського контролю за виборами як важливої умови здійснення їх на справедливих та демократичних засадах слід навести погляди американського фінансиста Джорджа Сороса, який вказує на дві важливі речі. По-перше, «кожного разу, коли перетинаються інтереси політики і бізнесу, виникає небезпека, що для досягнення цілей бізнесу буде використано політичний вплив». По-друге, «однієї лише виборної демократії недостатньо, вона повинна доповнюватися конституційним захистом прав меншості» [16, с. 189, 209].

Наведені погляди є особливо актуальними у контексті неоднорідності сучасного суспільства, в якому існують різні суспільні групи, представники яких намагаються прийти до влади шляхом участі у виборах. У демократичному суспільстві навіть у більшості, яка перемогла на виборах, відсутня монолітність через наявність різних внутрішніх інтересів і поглядів щодо тих чи інших сфер державного та суспільного розвитку. Відтак запит на здійснення належного громадського

контролю за виборами з метою їх проведення у справедливий та демократичний спосіб є більш ніж затребуваним. Громадський контроль за виборами служить свого роду запобіжником щодо запобігання фальсифікації результатів виборів на користь певних кандидатів чи політичних партій, які беруть у них участь.

Подібною точкою зору дотримується й австрійський вчений Фрідріх Гаєк, який вказує не лише на необхідність демократичного контролю за владою, що належить більшості, а й наявності відповідного нормативного регулювання, яке виступає свого роду гарантією від свавільних дій з боку осіб від більшості, в руках яких перебуває влада. Ф. Гаєк слушно зауважує, що «зовсім не джерело влади, а її обмеження є надійним засобом від свавілля. Демократичний контроль може завадити владі стати диктатурою, але для цього слід попрацювати. Якщо ж демократія вирішує свої завдання за допомогою влади, не обмеженої твердо встановленими правилами, вона неминуче вироджується в деспотію» [6, с. 89].

Отже, завданням сучасної доктрини конституційного права є розроблення такої парадигми, за якої при демократичному правлінні більшості будуть також враховуватися й інтереси меншості, особливо в такій чутливій сфері, як здійснення громадського контролю за формуванням та передачею влади. У демократичному суспільстві меншість повинна мати реальну, а не декларативну можливість обирати своїх представників до влади, слідкувати, щоб при їх обранні виборчі процедури не порушувалися на користь кандидатів більшості. Меншість повинна неодмінно бути почутою більшістю, передусім коли мова буде йти про порушення, які вчиняються під час виборів кандидатами від більшості або тими кандидатами, які перебувають при владі й намагаються переобратися на виборні посади. Тому права меншості неодмінно повинні бути гарантованими та захищеними, щоб не допустити непропорційного домінування більшості під час проведення виборів, що може привести до крайніх форм дискримінації та позбавлення права меншості брати участь у вирішенні державних і суспільних справ.

Вагомим аспектом філософського підходу до дослідження конституційно-правових

засад громадського контролю за виборами є розуміння того, що встановлення контролю над владою, а тим більше над її передачею у демократичний спосіб, є важливим цивілізаційним надбанням людства. Німецький вчений Р.Циппеліус з цього приводу зазначає: «Те, що взагалі вдалося створити складний соціальний порядок з передбачуваними й гарантованими індивідуальними свободами, контрольованим відношенням влад і забезпеченням високого рівня добробуту народу, є досягненням розсудливості та розумного структурування прагнень» [19, с. 67]. Однак не треба забувати, що до осмисленого контролю над владою, а тим більше над її демократичною передачею, людство йшло багато століть та заплатило велику ціну у вигляді загублених життів тих, хто не побоявся кинути виклик деспотичним режимам і помертвував собою заради світлого майбутнього існування наступних поколінь.

Соціальний теоретичний підхід до дослідження конституційно-правових засад громадського контролю за виборами ґрунтується на здатності громадянського суспільства виступати тією силою, яка спроможна зорганізуватися для громадського контролю за виборами та у випадку необхідності протистояти різного роду перешкодам і викликам під час його здійснення. Ще свого часу французький філософ Жан-Жак Руссо зазначав, що «бачити несправедливість і мовчати – це означає самому брати участь у ній» [25, с. 148]. Для того, щоб громадянське суспільство стало реальним та дієвим суб'єктом громадського контролю за виборами, потрібні відповідна суспільна свідомість та демократичні навички, які формуються й утверджуються лише з часом.

Англійський мислитель Дж. Мілль вказував, що коли народ бере участь у здійсненні влади, «хоча не розділяє верховної влади, але перебуваючи біля неї», у такий спосіб отримує необхідну «політичну освіту», що, своєю чергою, є важливою запорукою збереження демократичного правління та посилення народного контролю над владою [12, с. 55]. Дж. Мілль також звертав увагу, що «при кожному новому обранні голоси все більш і більш стають власністю голосуючого», маючи на увазі більшу усвідомленість та самостійність вибору, який робить виборець під час голосування на виборах. Тому з більшим числом

проведених виборів, продовжує Дж. Мілль, «виборці вже більш не пасивні знаряддя чужої волі, вже не служать простим засобом передачі влади в руки контролюючої олігархії, вони самі стали олігархією [владою]» [12, с. 148].

Французький вчений Адемар Есмен стверджує, що треба створити таку представницьку систему, в умовах якої ті, хто обдурив би виборців, взагалі не мали шансів перемогти на виборах, а отже, взагалі б не виставляли власну кандидатуру для участі у виборах. Зокрема, А. Есмен зазначає, що «депутат, який зловживав би наданою йому владою, щоб обдурити довіру своїх виборців, не наважився б, після закінчення своїх повноважень, виставити свою кандидатуру на нових виборах, або мав би бути впевнений, що не буде переобраний» [9, с. 46]. Однак досвід проведення виборів у різних країнах наглядно говорить про дещо ідеалізований підхід А. Есмена, оскільки багато з тих, хто отримав владу, спокусився нею для задоволення власних інтересів, не захоче віддавати цю владу та буде намагатися за будь-яку ціну зберегти владу шляхом переобрання на поточних виборах, у тому числі й у протиправний спосіб. Ось чому так важлива активна позиція усіх членів суспільства, які разом здатні бути тією силою громадського контролю за виборами, яка своєчасно стримає та виявить протиправну поведінку нечесних кандидатів, а отже – не дозволить їм перемогти на виборах у незаконний та маніпулятивний спосіб.

Філософ Карл Поппер стверджує, що основна роль у громадському контролі належить саме людям та їх активності. Він зазначав, що «інститути демократичного контролю та рівноваги завжди будуть значною мірою залежати від зайнятих в них людей. Інститути – як фортеці: їх треба добре спроектувати та населити» [15, с. 152, 162].

На важливості соціальної складової у здійсненні громадського контролю за виборами зверталася увага і в сучасній українській науці. Зокрема, Т. Наливайко зазначає, що «функції громадського контролю в суспільстві значною мірою залежать від його самоорганізації та організації, адже контроль – це свідомо діяльність соціального суб'єкта, якій притаманні пізнавальні, оцінювальні, регулятивні ознаки» [4, с. 10]. Гетерогенність сучасного суспільства надає важли-

ву перевагу громадському контролю за виборами. Суть цієї переваги полягає у тому, що суб'єктом громадського контролю може бути будь-хто незалежно від партійної чи корпоративної належності.

Інший український вчений З. Гладун вказує, що «громадський контроль є невід'ємним атрибутом громадянського суспільства, а його відсутність чи мінімальне застосування вказують на нерозвиненість основних інститутів демократії, відстороненість основної частини населення від процесів формування і реалізації державної політики» [26, с. 656–657]. Водночас, О. Пухкал при розкритті соціального компоненту громадського контролю в Україні додає, що «причини слабого розвитку громадського контролю полягають, по-перше, у відсутності механізмів прозорості в діяльності влади; по-друге, фактичній відсутності соціальної бази інституту громадського контролю – середнього класу; по-третє, елементарним браком знань про сутність, форми, методи, інструменти та особливості застосування громадського контролю» [27, с. 56].

Своєю чергою, В. Нестерович зазначає, що основним викликом для здійснення належного громадського контролю за виборами є те, що зазвичай громадянське суспільство у силу суб'єктивних та об'єктивних чинників робить набагато менше, ніж повинно робити для забезпечення проведення в Україні вільних, чесних та демократичних виборів. Зокрема, В. Нестерович констатує, що «потенціал організацій громадянського суспільства не повною мірою реалізований в Україні через недосконалість чинного законодавства, наявність перепон з боку органів публічної влади, а також недостатню готовність самого громадянського суспільства до такого контролю» [28, с. 260]. На необхідності удосконалення законодавства, зокрема Закону «Про громадські об'єднання», наголошує також І. М. Мишак [29, с. 47].

Із позицій соціального теоретичного підходу до дослідження конституційно-правових засад громадського контролю за виборами найбільш вразливим місцем для суспільства є його перебування у перехідному стані від недемократичного до демократичного режимів. Американський вчений Дж. Шарп вказує, що «за умов диктатури населення та громадські інституції суспільства

були занадто слабкими, а уряд занадто сильним. Якщо такий дисбаланс не буде змінено, то новий порядок, за бажанням нових лідерів, може стати таким самим деспотичним, як і попередні» [30, с. 14–15].

Вразливість суспільства полягає у тому, що старі державні та соціальні інститути, хоч і недемократичні, були зруйновані, а нові демократичні інститути врядування ще не встигли утвердитися через відсутність сформованої демократичної традиції передачі влади шляхом проведення вільних, чесних та демократичних виборів під пильним громадським контролем. Тому сучасна конституційна практика рясніє великою кількістю випадків, у тому числі й на пострадянському просторі, коли суспільство, отримавши демократичні інститути врядування, не змогло їх втримати, унаслідок чого суспільство досить швидко знову скочується до напівдемократичних та недемократичних режимів.

Тому сильне громадянське суспільство, яке представлене розгалуженою системою потужних громадських організацій, є важливим підґрунтям для здійснення ефективного громадського контролю за виборами. Українська дослідниця Ю. Хромова з цього питання вказує, що «залучення громадських організацій до спостереження на виборах підсилює громадянську впевненість, оптимізує роботу виборчих комісій» [31, с. 176].

Висновки. Питання конституційно-правових засад громадського контролю за виборами отримало досить ґрунтовне вивчення крізь призму філософського та соціального підходів. В основі філософського підходу до дослідження конституційно-правових засад громадського контролю за виборами лежить прагнення щодо глибинного осмислення цього виду діяльності шляхом розкриття сенсу, встановлення цінності та визначення місця і ролі громадського контролю за виборами в системі демократичного правління при проведенні виборів. Соціальний теоретичний підхід до дослідження конституційно-правових засад громадського контролю за виборами ґрунтується на здатності громадянського суспільства виступати тією силою, яка спроможна зорганізуватися для громадського контролю за виборами та у випадку необхідності протистояти різного роду перешкодам і викликам під час його здійснення.

Список використаних джерел:

1. Мищак І. М. Механізми контролю громади за діяльністю депутатів місцевих рад в Україні та Польщі (порівняльно-правовий аналіз). *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2016. № 1. С. 56–61.
2. Kopylenko O., Myshchak I. Community Control of the Activities of Self-Government Authorities in Ukraine and Poland. *Jahrbuch für Ostrecht*. 2019. P. 15–30.
3. Реут Д. А. Информирование избирателей как гарантия реализации активного избирательного права граждан в Российской Федерации : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02 / РГСУ. Москва, 2016. 225 с.
4. Наливайко Т. В. Громадський контроль в Україні як інститут громадянського суспільства: теоретико-правовий аспект : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01. Львів, 2010. 18 с.
5. Актон Дж. Принцип національного самоопределения. Очерки становления свободы. Лондон: Overseas Publications Interchange Ltd, 1992. 207 с.
6. Хайек Фридрих Август фон. Дорога к рабству / Пер. с англ. М.: Новое издательство, 2005. 264 с.
7. Гоббс Т. Левиафан / Пер. з англійської. К.: Дух і Літера, 2000. 606 с.
8. Даль Р. О демократии / Пер. с англ. А. С. Богдановского; под ред. О. А. Алякринского. М.: Аспект Пресс, 2000. 208 с.
9. Эсмен А. Общие основания конституционного права: Перевод с 4-го французского издания / Под ред.: Н. Ю. Бер. 2-е изд. С.-Пб.: О. Н. Попова, 1909. 461 с.
10. Иеринг Рудольф фон. Интерес и право. Ярославль: Типография губ. зем. управы, 1880. 268 с.
11. Локк Дж. Два трактата о правлении / Пер. с англ. Е. С. Лагутина, Ю. В. Семенова. 4-е изд. Москва; Челябинск: Социум, 2020. 496 с.
12. Милль Дж. Ст. Размышления о представительном правлении / Перепечатка с издания Яковлева. СПб., 1863. Benson: Chalidze Publications, 1988. 263 с.
13. Монтескье Шарль Луи. О духе законов. М.: Мысль, 1999. 672 с.
14. Платон. Сочинения в четырех томах. Т. 3. Ч. 1 / Под общ. ред. А. Ф. Лосева и В. Ф. Асмуса; Пер. с древнегреч. СПб.: Изд-во С.-Петербур. ун-та; «Изд-во Олега Абышко», 2007. 752 с.
15. Поппер К. Р. Открытое общество и его враги. Т. 1: Чары Платона / Пер. с англ. под ред. В. Н. Садовского. М.: Феникс, Международный фонд «Культурная инициатива», 1992. 448 с.
16. Сорос Дж. Открытое общество. Реформируя глобальный капитализм / Пер. с англ. М.: Некоммерческий фонд «Поддержки Культуры, Образования и Новых Информационных Технологий», 2001. 458 с.
17. Руссо Ж.-Ж. Об общественном договоре. Трактаты / Пер. с фр. М.: «КАНОН-пресс», «Кучково поле», 1998. 416 с.
18. Токвиль Алексис де. Демократия в Америке: Пер. с франц. / Предисл. Гарольда Дж. Ласки. М.: Прогресс, 1992. 554 с.
19. Циппеліус Р. Філософія права: пер. з нім. К.: Тандем, 2000. 300 с.
20. Каминская Н. В. Влияние глобализационных тенденций на становление региональных правовых систем. *Международное право*. 2014. № 2. С. 20–33.
21. Камінська Н. В. Організаційно-правові засади децентралізації публічної влади. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2010. № 4. С. 9–20.
22. Нестерович В. Поняття виборчої системи та її основні розуміння в конституційному праві. *Публічне право*. 2019. № 1. С. 18–25.
23. Нестерович В. Ф. Конституційний статус опозиції та види її участі у виборах. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 2. С. 75–85.
24. Федоренко В. Л., Кагляк Я. О. Інститути громадянського суспільства та інститут громадських організацій в Україні. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2009. № 4–5. С. 75–88.
25. Тимофеева Л. Н. Власть и оппозиция в России: особенности отношений (социально-исторический аспект). *Социология власти*. 2005. № 1. С. 140–154.
26. Гладун З. С. Державна політика охорони здоров'я в Україні (адміністративно-правові проблеми формування і реалізації): Монографія. Тернопіль: «Економічна думка», 2005. 460 с.
27. Пухкал О. Г. Громадський контроль як важливий чинник демократизації та ефективності державного управління. *Інвестиції: практика та досвід*. 2010. № 14. С. 56–58.
28. Нестерович В. Ф. Виборче право України: Підручник. Київ: Видавництво «Ліра-К», 2017. 504 с.

29. Мищак І. М. Закон України «Про громадські об'єднання» як новий етап на шляху реалізації конституційного права громадян на свободу об'єднання. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2012. № 6. С. 43–47.

30. Шарп Дж. Від диктатури до демократії: концептуальні засади здобуття свободи. Львів : Сполом, 2004. 85 с.

31. Хромова Ю. О. Організаційно-правовий механізм державного регулювання виборчого процесу в Україні : дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 / Нац. акад. держ. упр. при Президенті України, Одес. регіон. ін-т держ. управління. Одеса, 2014. 200 с.

References:

1. Myshchak, I. M. (2016). Mekhanizmy kontroliu hromady za diialnistiu deputativ mistsevykh rad v Ukraini ta Polshchi (porivnialno-pravovyi analiz). *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 1, 56–61 [in Ukrainian].
2. Kopylenko, O., Myshchak, I. (2019). Community Control of the Activities of Self-Government Authorities in Ukraine and Poland. *Jahrbuch für Ostrecht*, 15–30.
3. Reut, D. A. (2016). *Informirovaniye izbirateley kak garantiya realizatsii aktivnogo izbiratel'nogo prava grazhdan v Rossiyskoy Federatsii* : dis. ... kand. yurid. Nauk : 12.00.02 / RGSU. Moskva [in Russian].
4. Nalyvayko, T. V. (2010). *Hromads'kyi kontrol' v Ukrayini yak instytut hromadyans'koho suspil'stva: teoretyko-pravovyy aspekt* : avtoref. dys. ... kand. yuryd. Nauk : spets. 12.00.01. L'viv [in Ukrainian].
5. Akton, Dzh. (1992). *Pryntsyp natsyonal'noho samoopredelenyya. Ocherky stanovlenyya svobody*. London : Overseas Publications Interchange Ltd [in Russian].
6. Khayek, Frydrykh Avhust fon. (2005). *Doroha k rabstvu* / Per. s anhl. M. : Novoe yzdatel'stvo [in Russian].
7. Hobbs, T. (2000). *Leviafan* / Per. z anhliys'koyi. K. : Dukh i Litera [in Russian].
8. Dal', R. (2000). *O demokratyy* / Per. s anhl. A.S. Bohdanovskoho; pod red. O. A. Alyakrynskoho. M. : Aspekt Press [in Russian].
9. Ésmen, A. (1909). *Obshchye osnovanyya konstyutsyonnoho prava*: Perevod s 4-ho frantsuzskoho yzdanyya / Pod red.: N. O. Ber. 2-e izd. S.-Pb. : O. N. Popova [in Russian].
10. Yerynh, Rudol'f fon. (1880). *Ynteres y pravo*. Yaroslavl' : Typohrafiya hub. zem. upravyy [in Russian].
11. Lokk, Dzh. (2020). *Dva traktata o pravlenyy* / Per. s anhl. E. S. Lahutyna, Yu. V. Semenova. 4-e izd., Moskva; Chelyabynsk : Sotsyum [in Russian].
12. Myll', Dzh. St. (1988). *Razmyshlenyya o predstavitel'nom pravlenyy*. Perepechatka s yzdanyya Yakovleva. SPb., 1863. Benson : Chalidze Publications [in Russian].
13. Montesk'e, Sharl' Luyi. (1999). *O dukhe zakonov*. M. : Mysl' [in Russian].
14. Platon. (2007). *Sochyneniyya v chetyrekh tomakh*, T. 3, Ch. 1 / Pod obshch. red. A. F. Loseva i V. F. Asmusa; Per. s drevnehrech. SPb. : Izd-vo S.-Peterb. un-ta; «Izd-vo Oleha Abyshko» [in Russian].
15. Popper, K. R. (1992). *Otkrytoe obshchestvo i ego vrahi. T. 1: Chary Platona* / Per. s anhl. pod red. V. N. Sadovskoho. M. : Fenyks, Mezhdunarodnyy fond «Kul'turnaya initsiativa» [in Russian].
16. Soros, Dzh. (2001). *Otkrytoe obshchestvo. Reformiruya hlobal'nyy kapitalizm*. Per. s anhl. M. : Nekommercheskyy fond «Podderzhki Kul'tury, Obrazovaniya i Novykh Informatsionnykh Tekhnolohyy» [in Russian].
17. Russo, Zh.-Zh. (1998). *Ob obshchestvennom dohovore. Traktaty* / Per. s fr. M. : «KANON-press», «Kuchkovo pole» [in Russian].
18. Tokvyl', Aleksys de. (1992). *Demokratyya v Ameryke*: Per. s frants. / Predysl. Harol'da Dzh. Lasky. M. : Progress [in Russian].
19. Tsyppeylius, R. (2000). *Filosofiya prava*: per. z nim. K. : Tandem [in Ukrainian].
20. Kamynskaya, N. V. (2014). Vliyaniye hlobalizatsyonnykh tendentsyy na stanovleniye rehional'nykh pravovykh system. *Mezhdunarodnoe pravo*, 2, 20–33 [in Russian].
21. Kamins'ka, N. V. (2010). Orhanizatsiynopravovi zasady detsentralizatsiyi publichnoyi vlady. *Naukovyy visnyk Natsional'noyi akademiyi vnutrishnikh sprav*, 4, 9–20 [in Ukrainian].
22. Nesterovych, V. (2019). Ponyattya vyborchoyi systemy ta yiyi osnovni rozuminnyya v konstyutsiynomu pravi. *Publichne pravo*, 1, 18–25 [in Ukrainian].
23. Nesterovych, V. F. (2020). Konstyutsiynyy status opozytsiyi ta vydy yiyi uchasti u vyborakh. *Naukovyy visnyk Natsional'noyi akademiyi vnutrishnikh sprav*, 2, 75–85 [in Ukrainian].

24. Fedorenko, V. L. Kahlyak, Ya. O. (2009). Instytuty hromadyans'koho suspil'stva ta instytut hromads'kykh orhanizatsiy v Ukrayini. *Byuleten' Ministerstva yustytsiyi Ukrayiny*, 4–5, 75–88 [in Ukrainian].

25. Tymofeeva, L. N. (2005). Vlast' i oppozitsyya v Rossii: osobennosti otnoshenyy (sotsyal'no-istorycheskyy aspekt). *Sotsyolohiya vladi*, 1, 140–154 [in Russian].

26. Hladun, Z. S. (2005). *Derzhavna polityka okhorony zdorov'ya v Ukraini (administratyvno-pravovi problemy formuvannya i realizatsiyi)*. Ternopil': «Ekonomichna dumka» [in Ukrainian].

27. Pukhkal, O. H. (2010). Hromads'kyy kontrol' yak vazhlyvyi chynnyk demokratyzatsiyi ta efektyvnosti derzhavnoho upravlinnya. *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, 14, 56–58 [in Ukrainian].

28. Nesterovych, V. F. (2017). *Vyborche pravo Ukrayiny*. Kyiv: Vydavnytstvo Lira-K [in Ukrainian].

29. Myshchak, I. M. (2012). Zakon Ukrainy «Pro hromadski obiednannia» yak novyi etap na shliakhu realizatsii konstytutsiinoho prava hromadian na svobodu obiednannia. *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 6, 43–47 [in Ukrainian].

30. Sharp, Dzh. (2004). *Vid dyktatury do demokratiyi: kontseptual'ni zasady zdobuttya svobody*. L'viv: Spolom [in Ukrainian].

31. Khromova, Yu. O. (2014). *Orhanizatsiyno-pravovyy mekhanizm derzhavnoho rehulyuvannya vyborchoho protsesu v Ukrayini: dys. ... kand. nauk z derzh. upr.: 25.00.02 / Nats. akad. derzh. upr. pry Prezydentovi Ukrayiny, Odes. rehion. in-t derzh. upravlinnya*. Odesa [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 25 січня 2021 р.